

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2023-1-2.27>**Удовенко Ж. В.,**

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного та приватного права
факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка
ORCID: 0000-0002-4100-0723

Нашинець-Наумова А. Ю.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного та приватного права
факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка
ORCID: 0000-0002-5811-7733

Обловацька Н. О.,

старший викладач кафедри публічного та приватного права
факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка
ORCID: 0000-0002-7405-279X

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ШЛЯХОМ НЕДОПУЩЕННЯ ПОМИЛОК АДВОКАТАМИ

GUARANTEES OF ENSURING THE RIGHTS OF PERSONS IN CRIMINAL PROCEEDINGS BY PREVENTING ERRORS BY LAWYERS

У статті автори уже не вперше ставлять питання про помилки адвокатів, зокрема і в кримінальному провадженні, що має велике значення для забезпечення справедливості та ефективності правосуддя. Виявлення та усунення таких помилок можуть сприяти поліпшенню судочинства та забезпечити гарантії осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. На думку авторів актуальність дослідження цієї теми полягає в тому що помилки адвоката можуть вплинути на захист прав осіб, включаючи право на справедливий судовий процес та право на ефективного захисника. Це може призвести до неправосудних вироків та порушень прав людини. Виявлення та усунення помилок адвокатів можуть сприяти збільшенню швидкості та ефективності судочинства, що корисно для всіх сторін процесу. Коли громадяни мають впевненість, що їхні права належним чином захищені, що адвокати виконують свої професійні обов'язки, це сприяє підвищенню довіри до системи правосуддя. Виявлення та покарання помилок адвокатів може запобігти можливим випадкам зловживання або корупції в судовій системі. Якщо адвокати несуть відповідальність за свої дії, це може спонукати їх дотримуватися вищих стандартів професійної поведінки та компетентності. Отже, аналіз та вирішення питань, пов'язаних із помилками адвокатів у кримінальному провадженні, є важливим етапом у підвищенні якості судочинства та забезпеченні справедливості в правовій системі.

Проблематика помилок адвоката була предметом наукового аналізу з таких галузевих юридичних наук як цивільне право, цивільний процес, господарський процес, адміністративне судочинство, кримінальне право, кримінальний процес, а також із теорії права. Слід вказати, що проблемами оптимізації діяльності адвоката у кримінальному провадженні займалися І.В. Басиста, Т.В. Варфоломєєва, В.І. Галаган, В.Т. Нор, О.Д. Назаров, Д.П. Письменний, С.М. Смоков, Л.Д. Удалова, С.С. Чернявський, С.А. Шейфер, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська та ін.

Ключові слова: адвокат, захист прав і свобод людини, кримінальне провадження, клієнт, помилка, судочинство.

This is not the first time in the article that the authors raise the question of lawyers' mistakes in criminal proceedings, which is of great importance for ensuring justice and the efficiency of justice. Identifying and eliminating such errors can contribute to the improvement of judicial proceedings and provide guarantees for persons participating in criminal proceedings. According to the authors, the relevance of this issue lies in the fact that: lawyer's mistakes can affect the protection of the rights of individuals, including the right to a fair trial and the right to an effective defense attorney. This can lead to wrongful convictions and human rights violations. Identification and elimination of errors by lawyers can contribute to increasing the speed and efficiency of litigation, which is beneficial for all parties to the process. When citizens have confidence that

their rights are properly protected and that lawyers are fulfilling their professional duties, it helps to increase confidence in the justice system. Identifying and punishing the mistakes of lawyers can prevent possible cases of abuse or corruption in the judicial system. If lawyers are held accountable for their actions, it can encourage them to hold themselves to higher standards of professional conduct and competence. Therefore, the analysis and resolution of issues related to the mistakes of lawyers in criminal proceedings is an important stage in improving the quality of judicial proceedings and ensuring justice in the legal system.

The problem of the lawyer's mistakes was the subject of scientific analysis from such branches of legal sciences as civil law, civil process, criminal law, criminal process, as well as from the theory of law. So, it should be noted that such scientists as: I.V. Bass player, T.V. Varfolomeeva, V.I. Galagan, V.T. Nor, O.D. Nazarov, D.P. Pismennyi, S.M. Smokov, L.D. Udalova, S.S. Chernyavskiy, Yu.M. Chernous, S.A. Shafer, V.Yu. Shepitko, M.E. Shumylo, O.H. Yanovska et al.

Key words: lawyer, protection of human rights and freedoms, criminal proceedings, client, mistake, judiciary.

Рада Європи та Європейська спільнота звертають підвищену увагу до проблем доступності юридичної допомоги всім, хто її потребує. І це цілком закономірно, так як без допомоги юриста, без кваліфікованої юридичної допомоги учаснику кримінального провадження досить важко відстоювати свої права і законні інтереси, що породжує його зневіру в можливість досягти справедливості, задоволення законних інтересів. Водночас, законодавством підвищені й вимоги до професійних, моральних якостей адвоката, який не може ефективно здійснювати свої функції, якщо він не пройшов належної підготовки, не слідує за змінами у сфері права, не підвищує свою професійну кваліфікацію тощо [1, с. 35]. Адвокати відіграють важливу роль в забезпеченні ефективного виконання завдань кримінального провадження та захисті прав та інтересів своїх клієнтів, їхні дії мають велике значення для правопорядку та справедливості. Для цього вони повинні виконувати ряд обов'язків і завдань, зокрема:

- зобов'язані надавати належний захист та представляти інтереси своїх клієнтів в суді та перед органами правопорядку. Вони повинні робити все можливе для досягнення максимально сприятливого результату для клієнта;

- повинні зберігати конфіденційність інформації, яку отримали від клієнта, і не розголошувати її без згоди клієнта, крім випадків, передбачених законом. Клієнти повинні відчувати, що можуть відверто розмовляти зі своїм адвокатом;

- мають детально досліджувати справу, збирати докази, проводити аналіз правових питань і розробляти стратегію захисту. Це включає підготовку до судових засідань, допиту свідків і підготовку правових документів;

- мають право брати участь у судових засіданнях, представляти своїх клієнтів у суді та обирати стратегію судової діяльності;

- зобов'язані захищати права та свободи осіб, зокрема, право на справедливий судовий процес, право на недоторканість, право на захист тощо;

- можуть співпрацювати з експертами та іншими спеціалістами для отримання необхідної експертної думки або доказів;

- повинні взаємодіяти з прокурорами, суддями та іншими учасниками судового процесу для забезпечення справедливого та ефективного розгляду справи.

Водночас правова позиція адвоката має відповідати не тільки інтересам особи, а й передусім закону. Адвокати є ключовими фігурами в судовій системі, і їхня робота спрямована на забезпечення правосуддя, додержання закону та забезпечення справедливості. Тому існують високі стандарти професійної діяльності, які встановлюють вимоги до поведінки та професійної етики адвокатів і яких вони мають дотримуватися. Зокрема, нині в Україні діють Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2].

Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі [3]; Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі [4]; Кодекс професійної етики адвоката [5]; Правила адвокатської етики. Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року, зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15 лютого 2019 року [6] тощо.

Міжнародно-правові акти, які визначають основні принципи та норми для професійної діяльності адвокатів включають такі важливі документи як Конвенція про захист прав людини та основних свобод [7], яка гарантує право на справедливий суд та право на ефективний захист в судовому процесі, встановлює основні принципи справедливого судового розгляду, включаючи право на захист адвокатом; Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства [8], де зазначено, що адвокату у будь-якому правовому суспільстві відведена особлива роль і його призначення (діяльність) не обмежено сумлінним професійним виконанням свого обов'язку відповідно до закону (або в рамках закону) і за допомогою закону; Загальні принципи для спільноти юристів, який прийнято 20 вересня 2006 року Міжнародною асоціацією юристів (ІВА) у м. Чикаго (США) [9], «Основні положення про роль адвокатів», прийняті у серпні 1990 року

VIII (Восьмим) Конгресом Організації Об'єднаних Націй (ООН) із запобігання злочинам, адвокати, як важливі учасники в системі здійснення правосуддя, мають постійно дбати про честь, гідність та ділову репутацію своєї юридичної професії [10]; Резолюція Комітету міністрів Ради Європи (Рекомендація № R (2000) 21) [11], що містить стандарти щодо ролі та статусу адвокатів у європейських країнах, наголошує важливість незалежності та недоторканості адвокатської професії, а також Резолюції № (76) 5 Комітету міністрів Ради Європи про юридичну допомогу у цивільних, торгових та адміністративних справах (18 лютого 1996 року.); Резолюції та рекомендації Комітету міністрів Ради Європи з питання про полегшення доступу до ефективного і справедливого правосуддя (Страсбург, 1996 рік.); Рекомендації № Я (81) 7 щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя; Рекомендації № Я (87) 18 державам-членам щодо положення потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу; Рекомендації № Я (95) 12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо управління системою кримінального правосуддя (11 вересня 1995 рік.); Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи про свободу здійснення професії адвоката (Страсбург, 25 жовтня 2000 рік) тощо.

Ці документи та стандарти допомагають визначити основні принципи та правила для адвокатів у сфері кримінального провадження та забезпечують важливий правовий фундамент для їх професійної діяльності як процесуальних представників.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) також грає важливу роль у встановленні міжнародних стандартів у сфері кримінального судочинства і права на захист. Він вирішує справи, пов'язані з порушенням прав обвинувачених та забезпеченням права на справедливий судовий процес. Однією зі складових справедливого процесу є право на адвоката та відсутність помилок в адвокатській діяльності. ЄСПЛ у своїх рішеннях визначає ключові аспекти права на захист і роль адвоката в кримінальному процесі. Він встановлює, що адвокати мають гарантувати право обвинуваченого на справедливий судовий процес і виконувати свої професійні обов'язки ефективно та незалежно.

Зокрема, практика ЄСПЛ щодо права на здійснення адвокатської діяльності по справі Бузеску (Buzescu) проти Румунії, скарга № 61302/00, §§ 8182 від 24 травня 2005 року [12]; право адвоката на свободу вираження поглядів знайшло своє відображення, зокрема, у рішенні ЄСПЛ по справі від 23 квітня 2015 року з справі Моріс (Morice) проти Франції, скарга № 29369/10, § 132 [13]; право на приватність – у справі Головань проти України (GOLOVAN v. UKRAINE, 41716/06) 5 жовтня 2012 року [14]; доступ до адвоката під час поліцейського допиту Сальдуз проти Туреч-

чини (Salduz v. Turkey, 36391/02), 27 листопада 2008 року [15] тощо.

Узагальнення практики ЄСПЛ надає можливість підсумувати рекомендації та стандарти щодо виявлення та виправлення помилок адвоката в кримінальному провадженні. Деякі з цих стандартів включають:

Право на ефективного адвоката. Обвинувачений має право на адвоката, який здатен забезпечити ефективний захист і захищати інтереси клієнта.

Компетентність та професійна етика. Адвокат повинен мати відповідну компетентність та дотримуватися високих професійних етичних стандартів.

Комунікація з клієнтом. Адвокат повинен встановлювати ефективний контакт із своїм клієнтом, надавати інформацію щодо ходу справи та враховувати побажання клієнта.

Своєчасність виправлення помилок. Якщо виявлено помилки адвоката, він повинен здійснювати заходи для їх виправлення, наприклад, шляхом подання апеляції.

Захист проти конфлікту інтересів. Адвокат повинен уникати конфлікту інтересів, який може вплинути на незалежність та об'єктивність захисту.

Захист права на недоторканність і конфіденційність. Адвокат повинен захищати право свого клієнта на недоторканність та конфіденційність.

Ці стандарти і рекомендації, встановлені ЄСПЛ, спрямовані на забезпечення справедливого судового процесу та права на захист у кримінальних справах, а також на виявлення та виправлення помилок адвоката, які можуть порушити ці права. Вони слугують орієнтиром для національних систем правосуддя та адвокатської діяльності в країнах-членах ЄСПЛ.

Адвокати мають дотримуватися цих норм та стандартів, щоб зберегти довіру громадськості та забезпечити справедливий та ефективний правосудний процес. Натомість, діяльність адвоката, іноді супроводжується недоліками, помилками та порушеннями.

Хоча, як зазначає О.В. Дудко помилки, допущені адвокатами у кримінальному провадженні, не так часто виявляються як слідчі, судові або експертні, проте їх наслідки часто суттєво впливають на якість вирішення завдань кримінального провадження, спричиняють порушення права та законні інтереси його учасників, ставлять під сумнів авторитет інституту адвокатури та усієї системи правосуддя. Необхідність зведення до мінімуму таких помилок диктує важливість вивчення на концептуальному рівні їх природи, вироблення кримінальних процесуальних механізмів їх виявлення, виправлення та попередження [16, с. 12–13].

На наш погляд, помилка адвоката у кримінальному провадженні, як різновид кримінальної

процесуальної помилки, полягає в недостатньому або неадекватному виконанні адвокатом своїх професійних обов'язків під час захисту у кримінальному справі. Такі помилки можуть мати серйозні наслідки для результатів судового процесу та для клієнта.

Основні аспекти помилок адвоката у кримінальному провадженні включають наступне:

недостатня підготовка: адвокат повинен детально досліджувати справу, збирати докази, взаємодіяти з прокурором, слідчим та розробляти стратегію захисту. Недостатня підготовка може призвести до втрати важливих доказів або можливостей для ефективного захисту.

Неспроможність представляти інтереси клієнта належним чином: адвокат повинен бути активним і ефективним в судовому процесі, захищати інтереси свого клієнта та відстоювати їх у суді. Неспроможність цього може призвести до неповного захисту.

Порушення прав клієнта: адвокат повинен захищати права свого клієнта, включаючи право на справедливий судовий процес, право на конфіденційність та інші конституційні та правові гарантії. Порушення цих прав може вплинути на законність провадження.

Порушення процесуальних норм: адвокат повинен дотримуватися всіх процесуальних норм і правил, включаючи строки подання документів, правила допитів свідків тощо. Порушення таких норм може призвести до анулювання судових рішень.

Конфлікт інтересів: адвокат повинен уникати конфлікту інтересів, який може виникнути, якщо він має інтереси або зв'язки, які можуть вплинути на незалежність чи об'єктивність захисту.

Погана комунікація з клієнтом: важливо, щоб адвокат ефективно спілкувався зі своїм клієнтом, розумів його побажання. Недостатня комунікація може призвести до незрозуміння і невдоволення зі сторони клієнта.

Поганий моральний характер: порушення моральних стандартів адвокатами може призвести до скарг і дисциплінарних справ.

Правильність і законність кримінального процесуального провадження значною мірою залежать від особистісних рис, досвіду та професійної підготовки учасників кримінального провадження [17, с. 88].

Всі помилки, включаючи ті, які вчиняють адвокати у кримінальному провадженні, мають свої відповідні причини та обставини, що призводять до їх виникнення. Вони можуть мати серйозні наслідки для його клієнта, включаючи неправильний вирок, втрату правових можливостей або позитивних результатів у справі. Такі помилки можуть бути виправлені через подання апеляції, але важливо запобігати їм на першому етапі, дотримуючись найвищих професійних стандартів і обов'язків адвоката.

Проте, важливо зауважити, що адвокати рідко роблять помилки навмисне, і в більшості випадків вони роблять все можливе для захисту інтересів своїх клієнтів. До зовнішніх причин помилок правозастосування Ю.М. Бондарь відносить: неясність, суперечності законодавства; відсутність стабільної юридичної практики; недостатність юридичних знань суб'єкта правозастосування; протидію зацікавлених осіб; несприятливі умови діяльності; недоліки у підборі та розстановці кадрів; однобічність і неповнота доказів; складність процесуальних вимог до здійснення окремих юридичних дій; велике службове навантаження; відсутність спеціалізації в роботі [18].

Залежно від різних аспектів кримінального провадження та професійної діяльності адвоката Ж.В. Удовенко типовими видами помилок адвокатів у кримінальних провадженнях вважає:

1. Недостатня підготовка та дослідження справи:

недостатні дослідження фактів та обставин справи;

незавчасне збирання доказів або пропуск важливих доказів;

недосконале або недостатнє вивчення судових актів та законів;

2. Погана стратегія оборони:

відсутність чіткої стратегії захисту;

недостатнє обґрунтування захисту клієнта;

неадекватний вибір аргументів захисту.

3. Порушення процесуальних норм:

неспроможність дотримуватися процесуальних строків;

порушення правил процесуального допиту свідків, підозрюваних або обвинувачених;

незаконне отримання доказів.

4. Неспроможність ефективно комунікувати з клієнтом:

погана комунікація з клієнтом щодо стратегії захисту;

невивчення важливих даних від клієнта.

5. Недоліки в судових виступах:

слабка адвокатська майстерність в судових виступах;

неадекватне запитання свідків або експертів;

погана підготовка до судових засідань.

6. Порушення етичних норм і професійних стандартів:

порушення конфіденційності;

недодержання етичних норм та правил адвокатської діяльності.

Це лише загальні категорії помилок, і кожна конкретна ситуація може мати свої особливості. Важливо, щоб адвокати діяли з увагою до деталей, дотримувалися етичних стандартів і завжди ставили інтереси свого клієнта на перше місце в рамках закону та професійної моралі.

Найбільш ефективними методами уникнення, мінімізації та виправлення помилок у діяльності адвокатів, опитані О.В. Дудко, слідчі, прокурори,

судді, адвокати визначили: неухильне дотримання норм кримінального процесуального законодавства та Правил адвокатської етики (67%); дотримання криміналістичних рекомендацій (79%); внесення відповідних законодавчих змін до КПК (61%); внесення коректив до організації діяльності органів адвокатури (52%) [16, с. 91]. Забезпечення прав осіб та правового захисту клієнта у кримінальному провадженні через недопущення помилок адвокатами є важливим завданням для забезпечення справедливості та ефективності судових процесів. Для цього можна вжити різноманітні заходи та гарантії. Ось кілька шляхів, які можна вжити для усунення таких помилок:

Підвищення кваліфікації і навчання: Адвокати повинні постійно покращувати свої навички та знання, особливо в сфері кримінального права та процесу. Участь у професійних семінарах, курсах та навчальних програмах може допомогти адвокатам підтримувати високий рівень компетентності.

Інструктаж та освіта: Забезпечення адвокатів інструкціями та освітою стосовно етичних і професійних стандартів може сприяти попередженню помилок.

Підготовка до справи: Адвокатам слід зосереджувати увагу на детальній підготовці до кожної справи. Це включає в себе вивчення всіх фактів, доказів та законів, які стосуються справи, та розробку стратегії захисту.

Комунікація з клієнтом: Важливо встановлювати відкриту та ефективну комунікацію з клієнтом, щоб зрозуміти їхні потреби, очікування та інструкції. Недорозуміння може призвести до помилок.

Внутрішній контроль якості: В адвокатських фірмах можна встановити системи внутрішнього контролю якості, які допомагатимуть відстежувати та усувати помилки, здійснювати ретельний огляд робіт та перевірку документації.

Нагляд і регулювання професійної діяльності: Адвокатські органи та регулятори мають системи нагляду та дисциплінарних заходів для виявлення та вирішення помилок адвокатів. Ці органи можуть проводити дослідження та накладати дисциплінарні санкції при необхідності.

Виправлення помилок: Адвокатам слід визнавати свої помилки та вживати заходів для їх усунення. Це може включати в себе подальше дослідження справи, подачу апеляцій та інші правові кроки для виправлення ситуації.

Запобігання конфліктам інтересів: Адвокати повинні дотримуватися етичних норм і уникати конфліктів інтересів, які можуть призвести до помилок або неправомірного представництва.

У цілому, гарантія забезпечення прав осіб у кримінальному провадженні через недопущення помилок адвокатами є важливим аспектом судової справедливості та дотримання закону в судовій системі.

Список використаних джерел:

1. Бойко Л.І. Міжнародні стандарти дисциплінарної відповідальності адвокатів. Юридична наука. № 4/2015. С. 161–166.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. *Голос України*. 14 серпня 2012 року. № 148–149.
3. Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі: Наказ Міністерства юстиції України від 25 лютого 2014 року № 386/5. Офіційний вісник України. 2014. № 20. Ст. 253.
4. Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі: Наказ Міністерства юстиції України від 21 грудня 2017 року № 4125/5. Офіційний вісник України. 2017. № 101. Ст. 132.
5. Кодекс професійної етики адвоката. URL: <https://fparf.ru/documents/fpa-rf/documents-of-the-congress/the-code-of-professional-ethics-of-lawyer/>
6. Правила адвокатської етики. Затвержені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 року, зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15 лютого 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> тощо.
7. Конвенція про захист прав людини та основних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
8. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства : Міжнародний документ від 1 жовтня 1988 року URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_343
9. Загальні принципи для спільноти юристів, який прийнято 20 вересня 2006 року Міжнародною асоціацією юристів (ІВА) м. Чикаго (США) URL: <http://advokpalata-21.ru/urbanleft/osnovyepuristov.html>
10. Основні положення про роль адвокатів (Прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року) : Міжнародний документ від 01 серпня 1990 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_835
11. Резолюція Комітету міністрів Ради Європи (Рекомендація № R (2000) 21) [11]. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf
12. Справа ЄСПЛ Бузеску (Buzescu) проти Румунії, скарга № 61302/00, §§ 8182 від 24 травня 2005 року. URL: <https://base.garant.ru/5848793>
13. Справа «Моріс проти Франції» (Morice v. France, №29369/10). URL: <http://khpg.org/index.php?id=1431638048>

14. Справа Головань проти України (GOLOVAN v. UKRAINE, 41716/06) 05 жовтня 2012 року. URL: <https://privacy.khpg.org/1604922488>
15. Справа Сальдуз проти Туреччини (Salduz v. Turkey, 36391/02), 27 листопада 2008 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-89893%22%5D%7D>
16. Дудко О.В. Помилки адвоката в кримінальному провадженні. Дис. на здобуття ступеня докт. Філософії за спеціальністю 081 Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020. 296 с.
17. Грошев Ю.М. Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве : [монография, навчально-практичний посібник] Харків : Право, 2011, 656 с.
18. Бондар Ю.М. Правозастосовчі помилки (причини) // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, Ю.С. Шемшученко. К., 2003. Т. 1. 801 с.